

ZARZUT POTRĄCENIA W PROCESIE CYWILNYM (ART. 203¹ KPC)

Łukasz Błaszczak

NOWELIZACJA KPC 2019

BIBLIOTEKA SĄDOWA

ZARZUT POTRĄCENIA W PROCESIE CYWILNYM (ART. 203¹ KPC)

Łukasz Błaszczak

NOWELIZACJA KPC 2019

BIBLIOTEKA SĄDOWA

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

*Stan prawny na 8 sierpnia 2019 r.
z uwzględnieniem zmian wprowadzonych ustawą z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy –
Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1469),
która została ogłoszona 6.08.2019 r.*

Lukasz Błaszczak nr ORCID: 0000-0002-3372-4043

Recenzent

Dr hab. Kinga Flaga-Gieruszyńska, prof. US

Prof. dr hab. Elwira Marszałkowska-Krześ

Wydawca

Małgorzata Stańczak

Redaktor prowadzący

Paulina Staniszevska-Chudzik

Opracowanie redakcyjne

Małgorzata Masłowska

Projekt okładek serii

Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

Łamanie

Andrzej Gudowski

© Copyright by

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2019

ISBN 978-83-8160-882-4

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW	7
WPROWADZENIE	11
ROZDZIAŁ 1	
ZAGADNIENIA WPROWADZAJĄCE	17
1.1. Charakterystyka ogólna instytucji potrącenia.....	17
1.2. Przesłanki potrącenia.....	21
1.2.1. Tożsamość stron	23
1.2.2. Wzajemność wierzytelności	23
1.2.3. Jednorodzajowość wierzytelności	25
1.2.4. Wymagalność wierzytelności.....	27
1.2.5. Zaskarżalność (zdatność do dochodzenia przed sądem lub innym organem)	37
1.3. Prawo do podnoszenia zarzutów procesowych. Istota zarzutu procesowego	57
1.4. Potrącenie w Kodeksie postępowania cywilnego	68
ROZDZIAŁ 2	
NATURA PRAWNA ZARZUTU POTRĄCENIA	72
2.1. Stanowisko doktryny w przedmiocie natury prawnej zarzutu potrącenia. Wybrane zagadnienia.....	72
2.2. Zarzut potrącenia jako czynność procesowa.....	76
2.3. Pytanie o zasadność utrzymania dotychczasowego podziału na zarzut potrącenia <i>sensu largo</i> i <i>sensu stricto</i> w świetle nowelizacji przepisów. Stanowisko własne w przedmiocie natury prawnej zarzutu potrącenia.....	91
2.4. Problem natury prawnej normy z art. 203 ¹ k.p.c. i jej znaczenie z punktu widzenia przyjętej kwalifikacji	120
2.4.1. Struktura normy z art. 203 ¹ k.p.c.....	120
2.4.2. Kwalifikacja normy z art. 203 ¹ k.p.c. do kategorii norm kompetencyjnych	126

2.5. Zarzut potrącenia jako zarzut ewentualny. Kwestia jego dopuszczalności w świetle znowelizowanych przepisów	131
2.6. Pełnomocnictwo procesowe a zarzut potrącenia. Problem objęcia zakresem umocowania uprawnienia do podniesienia zarzutu potrącenia.....	140
2.7. Wymagania ustawowe dla możliwości podniesienia zarzutu potrącenia (art. 203 ¹ k.p.c.)	152
2.8. Powództwo wzajemne a zarzut potrącenia.....	172
2.9. Problem kwalifikacji zarzutu potrącenia do środków obrony czy innych środków dochodzenia roszczeń	185
2.10. Zarzut potrącenia a kwestia powagi rzeczy osądzonej i mocy wiążącej wyroku oddalającego powództwo oraz wyroku uwzględniającego powództwo. Uwagi wprowadzające.....	211
2.10.1. Powaga rzeczy osądzonej a zarzut potrącenia.....	219
2.10.2. Moc wiążąca prawomocnego wyroku a zarzut potrącenia.....	228
2.10.3. Próba zajęcia stanowiska w przedmiocie powiązań pomiędzy mocą wiążącą prawomocnego wyroku a zarzutem potrącenia	242
2.11. Zarzut potrącenia a zasada orzekania z art. 322 k.p.c.	254
2.12. Zarzut potrącenia a koncepcja skutku w postaci „zaistnienia negatywnej przesłanki materialnej powództwa”. Zarzut potrącenia a koncepcja skutku w postaci tzw. niezaskarżalności roszczenia pozwanego.....	258
2.13. Zarzut potrącenia a kwestia „nierozpoznania istoty sprawy” jako podstawa uchylenia wyroku sądu I instancji (art. 386 § 4 k.p.c.).....	266
2.14. Zarzut potrącenia a kwestia zniesienia postępowania.....	273

ROZDZIAŁ 3

ZARZUT POTRĄCENIA W POSTĘPOWANIACH ODRĘBNYCH.....	279
3.1. Zarzut potrącenia w postępowaniu nakazowym.....	279
3.2. Zarzut potrącenia w postępowaniu uproszczonym	283

ROZDZIAŁ 4

ZARZUT POTRĄCENIA JAKO PODSTAWA POWÓDZTWA PRZECIWEKGZEKUCYJNEGO	292
--	------------

PODSUMOWANIE.....	301
--------------------------	------------

BIBLIOGRAFIA	305
---------------------------	------------

WYKAZ SKRÓTÓW

1. Źródła prawa

- austr.ZPO** – austriacki kodeks postępowania cywilnego z 1.08.1895 r.
– Gesetz über das gerichtliche Verfahren in bürgerlichen Rechtsstreitigkeiten/Zivilprozessordnung (RGBl. 1895/113 ze zm.)
- d.k.p.c.** – dawny Kodeks postępowania cywilnego z 29.11.1930 r. (Dz.U. z 1932 r. Nr 112, poz. 934 ze zm.) – akt archiwalny
- k.c.** – ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2018 r. poz. 1025 ze zm.)
- Konstytucja RP** – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
- k.p.c.** – ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2019 r. poz. 1460)
- k.z.** – rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 27.10.1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz.U. Nr 82, poz. 598) – akt archiwalny
- p.o.p.c.** – ustawa z 18.07.1950 r. – Przepisy ogólne prawa cywilnego (Dz.U. Nr 34, poz. 311 ze zm.) – uchylona
- nowelizacja Kodeksu** – ustawa z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1469)
- pr.restr.** – ustawa z 15.05.2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne (Dz.U. z 2019 r. poz. 243 ze zm.)
- ZPO** – niemiecki kodeks postępowania cywilnego z 30.01.1877 r. – Zivilprozessordnung, w opracowaniu z 5.12.2005 r. (BGBl.I S. 32/02, ber. 2006, s. 431)

2. Czasopisma i publikatory

ADR	– Arbitraż i Mediacja
AUMMCS	– Acta Universitatis Mariae Curie-Skłodowska
AUWr	– Acta Univesitatis Wratislaviensis
Biul. SN	– Biuletyn Sądu Najwyższego
Dz.U.	– Dziennik Ustaw
EPS	– Europejski Przegląd Sądowy
GP	– Głos Prawa
GS	– Głos Sądownictwa
KPP	– Kwartalnik Prawa Prywatnego
KSP	– Krakowskie Studia Prawnicze
KZS	– Krakowskie Zeszyty Sądowe
MoP	– Monitor Prawniczy
NP	– Nowe Prawo
N.Pal.	– Nowa Palestra
NPC	– Nowy Proces Cywilny
OSA	– Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSN	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego (do 1962 r.)
OSNAPiUS	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych (od 1994 r.)
OSNC	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna (od 1995 r.)
OSNCP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna oraz Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych (od 1963 r. do 1994 r.)
OSNP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych (od 2003 r.)
OSP	– Orzecznictwo Sądów Polskich (od 1990 r.)
OSPiKA	– Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych (od 1957 r. do 1989 r.)
OTK-A	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, Seria A
Pal.	– Palestra
PPC	– Polski Proces Cywilny
Prob. Egz.	– Problemy Egzekucji
Prob. Egz. S.	– Problemy Egzekucji Sądowej
PiP	– Państwo i Prawo
PN	– Przegląd Notarialny
PPE	– Przegląd Prawa Egzekucyjnego
PPH	– Przegląd Prawa Handlowego
PPiA	– Przegląd Prawa i Administracji

PS	– Przegląd Sądowy
PUG	– Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego
Rej.	– Rejent
R.Pr.	– Radca Prawny
RPiE	– Ruch Prawniczy i Ekonomiczny
RPEiS	– Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
SC	– Studia Cywilistyczne
SP	– Studia Prawnicze
St.Iur.	– Studia Iuridica
SPE	– Studia Prawno-Ekonomiczne
ZNIBPS	– Zeszyty Naukowe Instytutu Badań Prawa Sądowego
ZNUG	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego
ZNUJ	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego
ZNUŁ	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego
ZNUMK	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu
ZNUWr	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego
ZZP	– Zeitschrift für Zivilprozess

3. Inne skróty

art.	– artykuł
b.r.w.	– bez roku wydania
n.	– następny
nr	– numer
s.	– strona
SA	– Sąd Apelacyjny
SN	– Sąd Najwyższy
tekst jedn.	– tekst jednolity
TK	– Trybunał Konstytucyjny
ust.	– ustęp
z.	– zeszyt
Zb.Orz.	– Zbiór Orzeczeń
zob.	– zobacz

WPROWADZENIE

Problematyka potrącenia doczekała się licznych wypowiedzi doktryny, najczęściej przedstawicieli prawa materialnego. Wspomnieć tu należy chociażby o znakomitych opracowaniach autorstwa: Alfreda Krausa (*Potrącenie w prawie polskim*, KPP 1938/1), Lechosława Stępniaaka (*Potrącenie w systemie polskiego prawa cywilnego*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975) czy też Małgorzaty Pyziak-Szafnickiej (*Potrącenie w prawie cywilnym*, Kraków 2002). Godne uwagi są również poszczególne wypowiedzi w postaci artykułów publikowanych w licznych czasopismach prawniczych czy też zamieszczonych w komentarzach do Kodeksu cywilnego, czy wreszcie w poszczególnych wydaniach *Systemu Prawa Cywilnego*. Jak widać, zagadnienie potrącenia cieszyło się i w dalszym ciągu cieszy zainteresowaniem przedstawicieli prawa cywilnego.

Zbadanie instytucji potrącenia z punktu widzenia regulacji materialnoprawnej jest oczywiście niezwykle ważną kwestią, która wywołuje liczne wątpliwości. Jednakże to obszar procesu cywilnego staje się płaszczyzną, na której potrącenie urzeczywistnione w postaci zarzutu potrącenia ma szczególne znaczenie. Co więcej, wiele problemów, które pojawiają się w związku z zastosowaniem samej instytucji potrącenia, było już przedmiotem rozważań poszczególnych przedstawicieli doktryny, którzy podejmowali próby zmierzenia się z tym jakże skomplikowanym zagadnieniem. O ile doktrynalne ujęcie instytucji potrącenia przez przedstawicieli prawa cywilnego było już wielokrotnie czynione, o tyle już ujęcie od strony procesowej instytucji potrącenia wykazuje pewien niedosyt. W doktrynie prawa procesowego cywilnego mamy niewiele wypowiedzi, które są

poświęcone *stricte* instytucji potrącenia. Oczywiście można tu wskazać wypowiedzi zaprezentowane jeszcze na tle Kodeksu zobowiązań oraz przy uwzględnieniu dawnego Kodeksu postępowania cywilnego: Maurycego Allerhanda (*Zarzut potrącenia w postępowaniu nakazowym*, Warszawa 1939), Leona Konica (*Warunki procesowe potrącenia, zgłoszonego w formie zarzutu*, PPC 1934/21–22), Adolfa Czerwińskiego (*Powództwo wzajemne i zarzut potrącenia według kodeksu postępowania cywilnego*, Lwów 1935), Henryka Trammera (*Zarzut kompensaty a kodeks postępowania cywilnego*, PS 1936/10) i wiele innych. Podobnie też zaprezentowane na gruncie Kodeksu cywilnego i Kodeksu postępowania cywilnego fundamentalne znaczenie mają opracowania: Władysława Siedleckiego (*Potrącenie w procesie cywilnym*, RPEiS 1968/3), Lucjana Ostrowskiego (*Potrącenie a zarzut potrącenia w procesie cywilnym*, NP 1977/4). W ostatnim czasie niezwykle ważne poglądy w zakresie przedmiotowej problematyki zgłosili: Andrzej Torbus (*Procesowy zarzut potrącenia [w:] Rozprawy z prawa prywatnego. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Wojciechowi Popiołkowi*, red. M. Jagielska, M. Pazdan, E. Rott-Pietrzyk, M. Szpunar, Warszawa 2017; *Roszczenie nadające się do potrącenia jako warunek dopuszczalności powództwa wzajemnego [w:] Wokół problematyki cywilnoprosesowej. Studium teoretycznoprawne. Księga pamiątkowa dla uczczenia pracy naukowej Profesora Kazimierza Korzana*, Katowice 2001; *Wpływ umowy jurysdykcyjnej na dopuszczalność zarzutu potrącenia*, EPS 2008/4) i Andrzej Olaś (*Dopuszczalność zarzutu potrącenia w postępowaniu cywilnym – uwagi na tle projektu Ministra Sprawiedliwości ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw z 27.11.2017 r.*, PPC 2018/2; *Potrącenie a zapis na sąd polubowny w prawie polskim – wybrane zagadnienia materialnoprawne i procesowe*, PPC 2014/1). Zaprezentowane tezy niewątpliwie stanowią przyczynek do poważnej dyskusji w przedmiocie natury zarzutu potrącenia i jego roli na płaszczyźnie postępowania sądowego. Do tej pory jednak nie ukazało się żadne monograficzne opracowanie na temat zarzutu potrącenia, ujmujące tę instytucję z różnych perspektyw badawczych. Problem dodatkowo się komplikuje, ponieważ to właśnie w ramach nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego zdecydowano się na wprowadzenie nowego rozwiązania przewidującego kompleksową i całościową formułę zarzutu potrącenia.

Zarzut potrącenia, zgodnie z intencją ustawodawcy, znalazł odzwierciedlenie w nowym art. 203¹ k.p.c., przewidzianym w ustawie z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw¹ (Dz.U. poz. 1469). Jest to szczególna norma, która określa podstawy procesowego zarzutu potrącenia, ale także wskazuje na warunki skuteczności tego zarzutu. Umiejscowienie tej regulacji w Kodeksie postępowania cywilnego już po analizie *ad hoc* rodzi pytanie o naturę prawną zarzutu potrącenia oraz o kwestię przesłanek, które do tej pory łączone były wyłącznie z art. 498 k.c.

Jak powszechnie wiadomo, potrącenie jest instytucją materialnoprawną, zaś użyteczność tego instrumentu na płaszczyźnie postępowania sądowego zawsze rodziła wątpliwości. Wątpliwości te wiązały się z różnymi kwestiami, przede wszystkim z kwestiami procesowymi. Instytucja potrącenia była do tej pory podstawą zarzutu potrącenia, zaś praktyka sądowa wskazywała, że zarzut ten nader często stanowił jedynie wybieg procesowy strony pozwanej, podnoszony na różnych etapach rozprawy. Tymczasem regulacja zarzutu potrącenia w przepisie art. 203¹ k.p.c. ma doprowadzić do jednolitej oceny tej instytucji oraz warunków, w jakich może ona okazać się przydatna. Niewątpliwie jest to nowatorskie rozwiązanie chociażby ze względu na stworzenie jednolitego pod względem konstrukcyjnym mechanizmu obrony dłużnika. Z drugiej znów strony z dużym optymizmem należy spojrzeć na to rozwiązanie, które powinno przyczynić się do usprawnienia samego uprawnienia do zgłaszania zarzutu potrącenia.

Reglamentacja ustawowa poszczególnych wymagań powiązanych z procesowym zarzutem potrącenia ma na celu zapobieganie przewlekłości postępowań sądowych oraz nienadużywaniu tej formy obrony w procesie cywilnym. Nie ma co bowiem przekłamywać rzeczywistości – to właśnie zarzut potrącenia był w dotychczasowej praktyce nadmiernie wykorzystywany. Pozwany w braku innych zarzutów oświadczał, że chce potrącić swoją wierzytelność z wierzytelnością dochodzoną przez powoda. Ustalenie zaś, że zarzut potrącenia okazywał się zarzutem wymyślnym i zupełnie bezpodstawnym,

---

¹ Dz.U. poz. 1469. Ustawa została ogłoszona 6.08.2019 r

następowało zazwyczaj pod koniec procesu cywilnego. W istocie zarzut ten prowadził do odwołania obowiązku zapłaty przez dłużnika dochodzonej należności. Tego rodzaju sytuacja z całą pewnością nie była i nie jest pożądana zarówno z punktu widzenia interesu stron dochodzących swoich roszczeń przed organem procesowym, jak i również z punktu widzenia sprawności, efektywności i szybkości postępowania. Tymczasem to właśnie wspomniana regulacja zarzutu potrącenia ma zmienić dotychczasową optykę zastosowania tej instytucji na gruncie procesu cywilnego.

Okoliczność, że Kodeks postępowania cywilnego został wzbogacony o nową regulację zarzutu potrącenia, nie świadczy, że sama ta instytucja nie będzie wywoływała licznych problemów. Wręcz przeciwnie, wydaje się, że w kontekście wykorzystania tej instytucji pojawi się wiele ważnych pytań sprowadzających się chociażby do takich kwestii jak: charakter prawny zarzutu potrącenia, kwalifikacja zarzutu potrącenia do środków obrony pozwanego czy też środków zmierzających do dochodzenia roszczeń, wymagań w zakresie pełnomocnictwa właściwego dla podniesienia zarzutu potrącenia, objęcie zarzutu potrącenia rozstrzygnięciem sądowym; czy wreszcie sprecyzowanie warunków skuteczności zarzutu potrącenia. Oczywiście przy omawianiu znowelizowanego zarzutu potrącenia pojawi się wiele interesujących zagadnień, które mogą w praktyce rodzić uzasadnione wątpliwości, nie tylko ze strony sądu, ale i również samych stron procesowych czy też ich pełnomocników.

Niniejsza monografia ma służyć odpowiedzi na najważniejsze pytania, jakie mogą pojawić się przy zastosowaniu procesowego zarzutu potrącenia. Nie jest to jednak opracowanie, którego celem jest całościowe i wyczerpujące omówienie tej instytucji ze wszystkimi wątkami pobocznymi (w tym przede wszystkim materialnoprawnymi powiązanymi z instytucją potrącenia), lecz zwrócenie uwagi na te kwestie, które wymagają ponownie podjęcia dyskusji i które w ocenie autora budzą rozbieżności w judykaturze i doktrynie. Można również poruszone kwestie określić mianem „spornych”, „wątpliwych”. W niedalekiej przyszłości zapewne pojawi się opracowanie naukowe, które będzie analizowało wszystkie zagadnienia związane z instytucją

potrącenia zarówno w perspektywie materialnej, jak i procesowej – taka przynajmniej deklaracja pojawia się wśród przedstawicieli nauki.

Opracowanie nie obejmuje rozważań na temat międzynarodowych aspektów zarzutu potrącenia, jak i również nie analizuje tego zagadnienia z perspektywy systemu międzynarodowego postępowania cywilnego. Ze względu na ograniczenia tematyczne wątek ten wykraczałby znacznie poza założenia przyjęte w stosunku do przedmiotowego opracowania. W zakresie poszczególnych kwestii związanych z omówieniem zarzutu potrącenia zarówno z perspektywy orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, jak i również aktów europejskiego prawa procesowego i nie tylko, właściwe jest w tym względzie odesłanie do stosownej w tym zakresie literatury².

Monografia uwzględni zmiany wprowadzone ustawą z 4.07.2019 r., nowelizującą Kodeks postępowania cywilnego; stan prawny na dzień 8 sierpnia 2019 r.

---

² Zob. w szczególności: A. Torbus, *Umowa jurysdykcyjna w systemie międzynarodowego postępowania cywilnego*, Toruń 2012, s. 299–309; A. Torbus, *Wpływ umowy jurysdykcyjnej na dopuszczalność zarzutu potrącenia*, EPS 2008/4, s. 14–20; Ł. Żarnowiec [w:] M. Zachariasiewicz, A.M. Zachariasiewicz, M. Kropka, M. Jagielska, *Komentarz do rozporządzenia nr 593/2008 w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (Rzym I)*, LEX 2013, art. 17.

Rozdział 1

ZAGADNIENIA WPROWADZAJĄCE

1.1. Charakterystyka ogólna instytucji potrącenia

Potrącenie jest instytucją prawa cywilnego materialnego, z którą jednak łączy się wiele kwestii natury procesowej¹. Ze względu jednak na podstawę zarzutu potrącenia, jaką jest właśnie owo zdarzenie wynikające z przesłanek materialnoprawnych, właściwe jest przede wszystkim przedstawienie ogólnej charakterystyki samego potrącenia.

Prawna instytucja potrącenia, określana także jako kompensata albo kompensacja (łac. *compensatio*), należy do kategorii zdarzeń powodujących wygaśnięcie zobowiązania. Polega ona na wzajem-

---

¹ Por. L. Stępiak, *Potrącenie w systemie polskiego prawa cywilnego*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975, s. 16 i 21; M. Pyziak-Szafnicka, *Potrącenie w prawie cywilnym*, Kraków 2002, s. 54 i n.; K. Zagrobelny [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2016, s. 1011; J. May, *Obrona pozwanego w procesie cywilnym przed sądem I instancji*, Warszawa 2013, s. 236; W. Siedlecki, *Potrącenie w procesie cywilnym*, RPEiS 1968/3, s. 171; M. Allerhand, *Zarzut potrącenia w postępowaniu nakazowym*, Warszawa 1939, s. 9; H. Trammer, *Zarzut kompensaty a kodeks postępowania cywilnego*, PS 1936/ 10, s. 323. W doktrynie wyrażono także odmienny pogląd na temat potrącenia, wskazując, że w systemie prawa polskiego jest ono instytucją materialno-proceduralną, tak m.in. L. Ostrowski, *Potrącenie a zarzut potrącenia w procesie cywilnym*, NP 1977/4, s. 557; L. Konic, *Warunki procesowe potrącenia, zgłoszonego w formie zarzutu*, PPC 1934/21–22, s. 648; M. Manowska, *Wybrane zagadnienia dotyczące zarzutu potrącenia w postępowaniu arbitrażowym* [w:] *Księga pamiątkowa 60-lecia Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej w Warszawie*, Warszawa 2010, s. 232 i n. Na marginesie jedynie należy zauważyć, że w prawie rzymskim potrącenie jawiło się jako instytucja prawa procesowego, o czym szczegółowo: L. Stępiak, *Potrącenie...*, s. 11; W. Osuchowski, *Historyczny rozwój kompensacji w prawie rzymskim*, Warszawa-Kraków 1970.

nym umorzeniu jednorodnych wierzytelności, jakie dwie osoby mają jednocześnie względem siebie. Wierzytelności będące przedmiotem potrącenia poddane zostają działaniu rachunkowemu, którego rezultatem jest wzajemne zniesienie tych wierzytelności do wysokości wierzytelności niższej². W znaczeniu prawnym potrącenie jako sposób wygaszenia zobowiązaniowego jest w skutkach równoważny spełnieniu świadczenia. Przepisy Kodeksu dotyczące potrącenia mają charakter względnie obowiązujący, dlatego też strony mogą przesłanki i skutki potrącenia ustalić w sposób najbardziej odpowiadający, istnieje także możliwość, by nawet wyłączyć potrącenie w sytuacji, gdy spełnią się ustawowe przesłanki do jego dokonania³.

Terminów „potrącenie” lub „kompensacja” używa się nie tylko w języku prawnym i prawniczym, ale także w innym znaczeniu, tzn. na określenie różnych postaci pomniejszenia wysokości świadczenia niepolegających jednak na przeciwstawieniu sobie dwóch wierzytelności. Chodzi tu zwykle o określenie rozmiaru jednej wierzytelności w zależności od różnych czynników wpływających na zwiększenie lub zmniejszenie jej wysokości. Nie każde jednak takie zmniejszenie będzie potrąceniem wierzytelności wzajemnej. Instytucje te niewiele jednak mają wspólnego z potrąceniem, o którym mowa w art. 498 k.c.⁴

Prawu polskiemu, tak jak innym porządkom prawnym, znane są dwa rodzaje potrącenia: ustawowe i umowne. Potrącenie ustawowe, dokonywane poprzez jednostronną czynność prawną, jest unormowane w art. 498 i n. k.c. Kodeks nie zawiera natomiast regulacji potrącenia umownego. Stąd też w doktrynie sformułowano propozycję, by słowo

---

² Por. J. Andrzej [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3, *Zobowiązania – część ogólna*, red. A. Kidyba, LEX 2014, art. 498; M. Pyziak-Szafnicka, M. Wilejczyk [w:] *Prawo zobowiązań – część ogólna. System Prawa Prywatnego*, t. 6, red. A. Olejniczak, Warszawa 2018, s. 1580; K. Gandor [w:] *System prawa cywilnego. Prawo zobowiązań – część ogólna*, t. 3, cz. I, red. Z. Radwański, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańska-Łódź 1981, s. 853; M. Gutowski, *Potrącenie w postępowaniu nakazowym – relacja między prawem materialnym a procesowym*, PPH 2004/9, s. 37; A. Ohanowicz, *Zobowiązania – część ogólna*, Poznań 1958, s. 127.

³ Por. J. Zagrobelny [w:] *Kodeks...*, s. 1011

⁴ Por. G. Wolak, *O formie złożenia oświadczenia woli o potrąceniu oraz zarzutu potrącenia*, MoP 2010/23, s. 1290; L. Stępnia, *Potrącenie...*, s. 19.

„potrącenie”, jakim posługuje się Kodeks, zarezerwować wyłącznie dla nazwania potrącenia ustawowego. W ten sposób termin „potrącenie” miałby ściśle, techniczno-prawne znaczenie, co odróżniałoby tę instytucję od innych form „kompensat”⁵.

W nauce wskazuje się, że potrącenie pełni kilka funkcji. Wśród nich można wskazać na funkcje: zapłaty, egzekucji i zabezpieczenia⁶. Ta pierwsza wiąże się z tym, że potrącenie ma w istocie zmierzać do spłaty dwóch długów. Potrącający, sam będąc dłużnikiem, płaci dług, wykorzystując do tego celu walor majątkowy, jakim jest przysługująca mu wierzytelność. Rezygnuje z dochodzenia wierzytelności, umarza ją, uzyskując w zamian umorzenie ciężącego na nim długu. W ten sposób zaspokojone zostają dwie strony⁷. Umorzenie w ten sposób długu jest w wielu wypadkach traktowane jako jego spełnienie, co wiąże się w skutkach z kwestią zapłaty. Problem ten jednak jest mocno dyskusyjny z różnych względów. W stosunkach między dłużnikiem a wierzycielem podniesienie przez dłużnika zarzutu, że dokonał potrącenia, ma we wszystkich sytuacjach znaczenie takie samo jak zarzut, że zobowiązanie zostało spełnione⁸. Oczywiście przy tym stanowisku można wskazać i na taką wątpliwość, że potrącenie prowadzi do zaspokojenia wierzyciela, jednakże następuje to bez realnego świadczenia odpowiadającego treści zobowiązania.

Gdyby traktować potrącenie jako wykonanie zobowiązania, to stosunki zobowiązaniowe zostałyby sprowadzone do zjawisk czysto abstrakcyjnych. Stąd też należałoby wnosić, że w przypadku potrącenia można mówić jedynie o funkcji zapłaty, a nie realnej zapłaty przez dłużnika, ponieważ zaspokojenie wierzyciela następuje poprzez umorzenie ciężącego na nim długu, zamiennego ze służącą mu wierzytelnością⁹.

---

⁵ Por. M. Pyziak-Szafnicka, M. Wilejczyk [w:] *Prawo...* s. 1580 i 1581; K. Gandor [w:] *System...*, s. 853.

⁶ Por. M. Pyziak-Szafnicka, M. Wilejczyk [w:] *Prawo...*, s. 1584 i 1585.

⁷ Por. M. Pyziak-Szafnicka, M. Wilejczyk [w:] *Prawo...* s. 1585; L. Stępniań, *Potrącenie...*, s. 229.

⁸ Por. L. Stępniań, *Potrącenie ...*, s. 230.

⁹ Por. L. Stępniań, *Potrącenie ...*, s. 234.

Łukasz Błaszczak – doktor habilitowany nauk prawnych, profesor Uniwersytetu Wrocławskiego, pracownik naukowo-dydaktyczny w Zakładzie Postępowania Cywilnego na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii UW, kierownik Centrum Mediacji i Arbitrażu; radca prawny wpisany na listę OIRP we Wrocławiu; współnik spółki prawniczej z siedzibą we Wrocławiu; autor przeszło stu publikacji naukowych.

Nowelizacja przepisów Kodeksu postępowania cywilnego z 4 lipca 2019 r. wprowadziła do polskiego systemu prawa procesowego m.in. zarzut potrącenia jako odrębną i samodzielną instytucję procesową. Jest to nowatorskie rozwiązanie chociażby ze względu na stworzenie jednolitego pod względem konstrukcyjnym mechanizmu obrony dłużnika. Monografia to pierwsze na rynku opracowanie, które w tak obszerny sposób analizuje zarzut potrącenia w kontekście środków procesowych dopuszczalnych po stronie pozwanej.

Autor omawia kwestie, które budzą najpoważniejsze wątpliwości i są najtrudniejsze do rozstrzygnięcia zarówno w doktrynie, jak i orzecznictwie. Wśród nich warto wymienić:

- naturę prawną zarzutu potrącenia,
- kwalifikację zarzutu potrącenia do środków obrony albo środków dochodzenia roszczeń,
- pełnomocnictwo do podniesienia zarzutu potrącenia,
- problem objęcia wyrokiem zgłoszonego zarzutu potrącenia.

Publikacja jest przeznaczona dla sędziów, prokuratorów, adwokatów, radców prawnych, komorników, aplikantów zawodów prawniczych oraz referendarzy. Może także zainteresować pracowników naukowych i studentów wydziałów prawa i administracji.

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA 801 04 45 45
ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL
WWW.PROFINFO.PL

